

МАҲАЛЛАЛАРДА КИЧИК ТАДБИРКОРЛИК РАҚОБАТБАРДОШЛИГИ САЛОҲИЯТИНИ БАҲОЛАШ МАСАЛАЛАРИ

Тухтасинов Зафаржон Одилжонович

Тошкент давлат иқтисодиёт университети мустақил тадқиқотчиси

Аннотация. Ушбу мақолада маҳаллаларда кичик тадбиркорлик рақобатбардошлиги салоҳиятини баҳолашнинг услубий жиҳатлари ёритилган. худудларда ҳунармандчиликни ривожлантириш ҳамда тадбиркорлик фаолияти бошқарувини такомиллаштириш масалалари ёритилиб, кичик тадбиркорлик рақобатбардошлиги салоҳиятининг индекси кўрсаткичини аниқлаш модели таклиф этилган.

Калит сўзлар: ҳунармандчилик, тадбиркорлик, кичик бизнес, индекс, салоҳият.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини ривожланишини ва самарадорлигини таҳлил этишнинг услубий жиҳатларини аниқлашда унинг аниқланиш мумкин бўлган мезонларини белгилаб олиш керак. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг иқтисодий самарадорлиги мезонлари меҳнатига кўра ҳақ тўлашнинг самарадорлигини акс эттириши, ўсиб бораётган эҳтиёж, талаб ва таклифларни қондирадиган, характерлайдиган қонунларни амалга ошириши, меҳнатига кўра ҳақ тўлашнинг такомиллашуви жараёнида уларнинг ўзаро боғлиқлигини акс эттириши керак. Тадбиркорлик фаолиятининг иқтисодий самарадорлиги ишлаб чиқариш самарадорлигининг умумий мезонлари билан ўзаро боғлиқдир.[2]

Шу билан бирга, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини моддий қўллаб-қувватлашлар қанчалик мукамал бўлмасин, агар меҳнатга ҳақ тўлаш шартлари уни ташкил этиш, бошқариш ва ҳўжалик юритиш механизмининг бутун тизимини яхшилаш билан биргаликда бормаса кутилган самарани бермайди. Иш ҳақи кўринишида тадбиркорлик-ташаббускорлик фаолиятининг иқтисодий самарадорлигини оширишни ходимнинг қўшган меҳнат ҳиссаси билан боғлаш зарур. Табиийки, ишдаги камчиликлар ва йўл қўйилган хатолар учун тадбиркорнинг моддий ва маънавий жавобгарлигини ҳам

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

August 8. July 2024

ошириш керак, қайсики ҳозир бозор иқтисодиёти шароитида, хусусан, ушбу жиҳатларга қатъий эътибор бериш лозим.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг самарадорлигини баҳолаш услубиятида тадбиркорнинг салоҳиятини ва кредитни қайтариш қобилиятини таҳлил қилиш ҳамда корxonанинг иқтисодий самарадорлигини аниқлаш усуллари асосий ўринни эгаллайди.[3]

Тадбиркор фаолиятининг барча қирралари ҳар томонлама таҳлил қилиниши зарур. Бунда ички омиллар уларнинг назарий жиҳатдан мумкин бўлган ва амалдаги натижалари ҳамда йўқотишлар (мижознинг кучли ва заиф томонлари) йўналишида, ташқи шароитлар эса тадбиркор фаолиятига ижобий ёки салбий таъсир нуқтаи назаридан тадқиқ қилинади.

Ички омиллар қаторида қарздор молиясининг ташкил этилиши ва аҳволи, корхона раҳбарларининг тадбиркорлик малакаси, ходимлар таркиби, техника ва ундан фойдаланишнинг аҳволи, технология хусусияти, хом-ашё ва материалларни ҳисобга олиш, сақлаш ва ундан фойдаланишни ташкил этишга тегишли масалалар мажмуаси, маҳсулот таркиби, харид қилиш ва маҳсулот ўтказиш бозорлари хусусияти (жумладан, натурал айирбошлашнинг кенг тарқалгани), тадқиқотлар ва ишланмаларнинг аҳволи, корхона тузилмаси кўриб чиқилиши керак. Ташқи омиллар таркибида қарздор фаолият юритишининг ижтимоий, сиёсий, иқтисодий, технологик ва юридик шарт-шароитлари таҳлил этилади.

Таҳлил давомида қарздор тадбиркор фаолиятининг турли соҳаларида рўй бераётган ўзгаришлар йўналиши ва ўсишини ўрганиш, ўз фаолиятини режалаштириш ва уни назорат қила олиш қобилиятини аниқлаш мақсадга мувофиқдир. Уни аниқлаш, аввало, қисқа муддатда фойда олишни режалаштириш ва пул маблағлари ҳаракатининг сифатини баҳолаш, мавжуд шарт-шароитлар ва олинган натижалар билан боғлиқ ҳолдаги фаолиятни ташкил этишда тегишли ўзгартиришлар кирита билиш қобилиятини баҳолаш орқали аниқланади.

Қарздор тадбиркор фаолиятини ташкил этишнинг анча узоқ келажакка мўлжалланган истиқболли лойиҳалари мавжудлиги, тадбиркорнинг лойиҳани амалга оширишга доир имкониятлари, кредит инвестиция сифатида берилаётган бўлса, кредит лойиҳаси бўйича тахминий рентабеллик даражаси таҳлил қилиниши керак. Мижознинг ликвидлиги (умумий тўлов қобилияти) унинг

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

August 8. July 2024

фаолияти (капитали) манбалари ва маблағ жойлаштириш характери нуқтаи назаридан кўриб чиқилади. Бундай ҳолларда корxonанинг хўжалик юритиш шарт-шароитлари, унинг ўз мажбуриятларини бажариш имкониятлари таҳлил этилади.

Бизнинг фикримизча, ялпи таҳлил қуйидагиларни қамраб олиши керак:

- бошқарув тизимини;
- ички омилларни;
- ташқи омилларни;
- ишлаб чиқариш шарт-шароитларини;
- баланс ва бошқа ҳисобот маълумотларининг характерини;
- индекслар ва нисбатларни таҳлил қилишни ўз ичига олади.

Молиявий таҳлилнинг асосий воситаси бўлғусида баҳоларнинг қандай бўлишини айтиб бериш учун нархларни чизма тасвир кўринишида келтириб ўтиш асосида хулосалаш ҳамда ушбу чизма тасвирларнинг ўзига хосликларини очиқ бериш ҳисобланади.[3]

Бозор иқтисодиёти шароитида тадбиркорлик фаолияти кенг миқёсда ривожланади. Тадбиркорлик фаолиятини кенг кўламда ривожланиши ва такомиллашиб бориши унинг моҳиятини ва асосий вазифалари доирасини кенгайиб бориши билан боғлиқ. Бу вазифаларни қуйидаги турларга бўлиш мумкин:

- моддий ресурслар вазифаси, яъни ҳар қандай тадбиркорлик фаолияти объектив - омиллар, ишлаб чиқариш учун зарур бўлган хом-ашёлар ишлаб чиқариш воситлари ҳамда керакли ишлаб чиқариш кучлари билан таъминланиши лозим,

- ташкилотчилик вазифаси шундан иборатки, ишлаб чиқариш хом-ашёлари, ишлаб чиқариш воситаларини, ишлаб чиқариш кучларини шундай ҳолда шакллантириш керакки, унинг натижасида тадбиркор белгиланган ҳажмда маҳсулот ишлаб чиқариш даражасига ва белгиланган ҳажмда маҳсулот ишлаб чиқариш даражасига ва белгиланган миқдордаги даромадга эга бўлиши керак;

- ижодкорлик (яратувчилик) вазифаси бу асосан ишлаб чиқаришни ташкил этишда зарур бўлган ишлаб чиқариш воситаларини, ишлаб чиқаришга унинг сифатини оширишга, ишлаб чиқариш ҳаражатларини камайтиришга ижодий ёндошуви фойданинг ўсишининг таъминлайди.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

August 8. July 2024

Худудларда ҳунармандчилик ва кичик бизнеси соҳасида инвестицион иқлимни баҳолаш учун “Худуд кичик тадбиркорлик рақобатбардошлиги салоҳиятининг индекси (IPK)” кўрсаткичи таклиф этилган бўлиб, у қуйидаги формула бўйича аниқланади:

$$IPK = \sqrt[n]{I_n \times I_f \times IRP \times IQP}, \quad (1)$$

Бу ерда I_n – инновацион салоҳият индекси;

I_f – информაციон салоҳият индекси;

IRP – ресурс салоҳияти индекси;

IQP – иқтисодий салоҳият индекси.

Индексни ҳисоблаб чиқиш учун локал индикаторлардан фойдаланилиб, уларни интеграция қилиниши натижасида худуд кичик тадбиркорлик рақобатбардошлиги салоҳияти аниқланади.

Ўз навбатида локал индекслар ўзида рақобатбардошлик салоҳияти индикаторига нисбат бўйича анчайин қуйи тартибли интеграциялашган кўрсаткичларни акс эттиради.

Шу билан бирга, худудларда маҳаллий хом ашёни қайта ишлашга ва тайёр рақобатга бардошли маҳсулот ишлаб чиқаришга йўналтирилган озиқ-овқат саноатини қайта ишлаш тармоқларининг кўп меҳнат талаб қиладиган соҳаларини жадал ривожлантириш аҳолининг бандлигини оширишда ҳамда ҳунармандчиликни ривожлантиришда муҳим аҳамият касб этади. Айниқса, мева-сабзавот маҳсулотларини қайта ишлаш тармоғини ривожлантириш бу соҳада катта имкониятлар яратади. Худудларнинг қуйлай иқлим шароити мева, сабзавот ва полиз экинларини катта миқдорда ва кенг ассортиментда етиштириш имконини беради. Бундай имконият, биринчидан, қишлоқ хўжалигида етиштириладиган маҳсулотларнинг, айниқса, тез бузиладиган ва ташиш қийин бўлган маҳсулотларнинг нобуд бўлишини қисқартиради, иккинчидан, маҳсулот сифатининг сақланишини таъминлайди, учинчидан, деҳқон, фермер хўжалиқларининг маҳсулотни ташиш, сақлаш ва сотиш харажатларини қисқартиради, тўртинчидан, аҳолининг иш билан бандлигини орттиради, даромадларини оширади, ишсизликни пасайтиради, бешинчидан, қишлоқ аҳолиси учун ўз яшаш жойида меҳнат қилишни яратади.

Таъкидлаш жоизки, касаначиликка асосланган сермеҳнат ишлаб чиқаришлар, халқ ҳунармандчилиги корхоналарини қуриш ҳам аҳолини иш билан таъминлашга ёрдам беради.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

August 8. July 2024

Фикримизча, худудларда хунармандчиликни янада ривожлантириш ва шу орқали аҳолининг иш билан бандлигини таъминлаш учун қуйидагиларга эътибор қаратиш лозим:

-хунармандчилик ва касаначилик фаолиятини ривожлантиришда илғор хорижий тажрибаларни, яъни телефон орқали уйда хизматлар бажариш, адвокатлик, дастурий маҳсулотлар яратишни ўрганиш ва жорий этиш;

-аҳоли ўртасида касаначилик фаолияти, унинг афзалликлари, касаначиликни ривожлантириш бўйича ҳукуратимиз томонидан берилган имтиёзлар, енгилликлар тўғрисида кенг тарғибот ишларини олиб бориш; омма ўртасида касаначилик имиджини ошириш;

-норасмий фаолият билан банд бўлган хунармандчилик ва касаначиларни расмий фаолиятга ўтказишга имкон берадиган иқтисодий механизмларни ишлаб чиқиш;

-ўзгарувчан бозор шароитларига мос янги товар ва хизматлар ишлаб чиқаришга ихтисослашган хунармандчилик фаолияти турларини ўзлаштириш.

Шу билан бир қаторда, маҳаллий худудларнинг тарихий-маданий ва меъморчилик обидалари асосида туристик хизматларни, шунингдек қўшни мамлакатлар билан иқтисодий ҳамкорликни ва чегарабўйи савдосини ривожлантириш ҳам аҳолининг иш билан бандлик даражасининг ортишига ёрдам беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

[1] https://iqtisodiyot.tsue.uz/sites/default/files/maqolalar/29_B_Tursunov.pdf.

[2] Абдуллаев Ё., Каримов Ф. “Кичик бизнес ва тадбиркорлик асослари” Т.: Мехнат, 2000

[3] Ходиев Б.Ю ва б.қ.лар. “Кичик бизнесни бошқариш” Тошкент, Ўқитувчи, 2008 й.

[4] <http://www.artcraft.uz/uz/content> «ХУНАРМАНД» УЮШМАСИ расмий сайти маълумотлари.